Nr 214.

Av herr **Berg** i Munkfors, *om skrivelse till Kungl. Maj:t angående blivande utredning av frågan om malmfyndigheters tillgodogörande.*

Den provisoriska lagstiftningen angående malmfyndigheters tillgodogörande å kronojord, som i form av inmutningsförbud årligen återkommit sedan år 1902 beträffande Norrbottens län och sedan år 1907 för Västerbottens och Jämtlands län, tog sin början för snart 27 år sedan med kungl. kungörelsen av den 19 augusti 1889, vari utfärdades förbud mot utmålsläggning tillsvidare å sådana på kronojord belägna fyndigheter, varå mutsedelsansökan inkomme efter nämnda dag, varjämte föreskrevs att i motsvarande mutsedlar förbehåll skulle göras för den rätt att deltaga i gruvarbetet och därav fallande vinst, som kunde bliva kronan såsom jordägare tillerkänd genom ny lagstiftning. Denna förordning tillkom på grund av en riksdagens skrivelse av den 15 maj 1889, vari hemställdes, att Kungl. Maj:t skulle taga i övervägande, huruvida ej kronan, i likhet med varje annan jordägare, borde tillerkännas rätt att till hälften med inmutaren deltaga i gruvarbetet och därav fallande vinst, vilket då omöjliggjordes på grund av den i 1855 års gruvstadga först intagna och sedan år 1884 förnyade bestämmelsen, att å kronojord, som ej under ständig besittningsrätt innehades, ej vore till boställe anslagen eller till brukning på viss tid upplåten, jordägareandelen skulle tillkomma inmutaren. I den motion av herr Chr. Lundeberg i första kammaren, som föranledde skrivelsen, påpekades, att staten i följd av nämnda stadganden ej blott ginge miste om ekonomisk fördel, utan även saknade inflytande och kontroll vid gruvors bearbetande å kronans mark, vilket kunde hava menliga följder speciellt vid den blivande exploateringen av de oerhörda malmrikedomarne i lappmarkerna.

Detta förbud mot utmålsläggning, som upphörde först den 1 december 1901, två år efter den 1899 äntligen tillkomna lagen om begagnande

av kronans jordägareandel i gruva jämte därav föranledda ändringar i gruvstadgan, icke blott så gott som förhindrade under mer än 12 års tid rationell undersökning och ordnat gruvarbete inom ramen av lagstadgade kvantum försvarsarbete, utan åstadkom även, då inmutningsrätten i övrigt icke på något sätt inskränkts, att man ganska allmänt vande sig vid att i stället för försvarsarbete på nytt inmuta de fyndigheter, varå utmål ej kunde fås, såväl äldre, övergivna, som under förbudstiden upptäckta. Härav uppkom osäkerhet i äganderättsförhållandena och ett högst osunt mutsedelsjobberi, vilket sistnämnda blev den formella anledningen till, att redan ett halvt år efter det utmålsförbudet upphävts, förbud den 6 juni 1902 utfärdades mot inmutning å kronojord inom Norrbottens län för annans räkning än kronans, vilket förbud den 19 april 1907 utsträcktes att gälla även Västerbottens och Jämtlands län.

Att det icke kan hava behöfts 13 långa år ensamt för utfunderandet av effektiva åtgärder till mutsedelsjobberiets stävjande är tydligt. Orsakerna till det långa dröjsmålet ligga åt annat håll, det ha de under tiden framkomna förslagen till en ordnad lagstiftning om malmfyndigheters tillgodogörande å kronojord, de av Kungl. Maj:t såväl som de av enskilda motionärer avgivna, nogsamt visat. Den 1899 framkomna lagen om begagnande av kronans jordägareandel i gruva har icke visat sig mäktig att kunna åt kronan tillförsäkra tillbörlig andel i vinsten. Därigenom att arrendeauktionerna hållas på ett alltför tidigt stadium, innan någon egentlig kännedom om fyndigheternas brytvärdhet erhållits ens å inmutarens sida, så mycket mindre å kronans och andra eventuella spekulanters sida, vilka senare parter för övrigt ej kunna kontrollera, huruvida vederbörande mutsedlar äro giltiga eller ej, blir i regeln inmutaren den ende spekulanten och kan sålunda bestämma priset eller genom att icke avgiva något anbud alls erhålla jordägareandelen för den bestämda minimiavgiften av endast en sjuttiofemtedel av värdet på gruvbacken av den brutna malmen. Skulle tilläventyrs en annan spekulant lyckas erhålla jordägareandelen i någon inmutning, kunde inmutaren låta mutsedeln förfalla och sedan begära utmål på en ny mutsedel eller sträcka utmålet för en invid liggande inmutning in över fyndigheten i fråga, och den andres arrenderätt vore därmed av intet värde. Det i sagda förordning av 1899 godtagna s. k. bruttoavgäldssystemet, som även upptogs i kungl. prop. ang. ny gruvstadga av 1909, underkändes av detta års riksdag, som i stället begärde framläggande av förslag om nettoavgäld. År 1910, då sådant förslag framkom, fann riksdagen detsamma i andra avseenden olämpligt, särskilt i fråga om bestämmelserna angående kronans rätt och plikt till inlösen av gruvföretag och ansåg då, att förslaget i varje fall endast borde

tillämpas inom Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län. Gentemot samma kungl. förslag, som innebar, att inmutningsrätten skulle kvarstå oförändrad å fyndigheter på enskild mark, men på kronomark ersättas med ett koncessionssystem, som i realiteten närmade sig inmutningssystemet i syfte att genom tillgodoseende av upptäckarens rätt bibehålla intresset för malmletning, yrkade 8 andrakammarreservanter utredning om inmutningsrättens upphävande även på enskild mark och införande av ett hela landet gällande koncessionssystem.

Den stora frågans behandling har sålunda huvudsakligen rört sig om lämpligaste sättet för kronans utbekommande av tillbörlig andel i den direkta vinsten av malmbrytningen vid blivande gruvföretag dels å kronomark dels å enskild mark. Men det huvudändamål, som såväl det åberopade Kronans Regale som den därpå grundade inmutningsrätten innebär, *att malmen-råvaran bör finnas disponibel i tillräcklig mängd och till ett pris, som möjliggör densammas förädling inom landet*, har alldeles blivit undanskymt under dessa år. Visserligen intogs i 1909 och 1910 års kungl. prop. en bestämmelse, att Konungen skulle äga att vid beviljande av gruvdriftstillstånd föreskriva, att järnmalm, som ur fyndigheten vinnes, icke eller allenast i viss omfattning må såsom råvara ur landet exporteras. Men av motiveringen framgår ej med visshet, huruvida man här tänkt på förädlingens intressen i främsta rummet, eller om ej förslagets närmaste syfte varit att för konkurrens i utlandet skydda de stora malmexportföretag, vari staten nyligen blivit, nominellt till hälften, delägare, en för visso i och för sig prisvärd avsikt. I annat fall hade man bort i samma bestämmelse intaga även andra metallers malmer, varav Sverige har i förhållande till behovet alltför liten känd tillgång, t. ex. kopparmalm och zinkmalm, vilken sistnämnda för övrigt till större delen exporteras i oförädlat skick av ett utländskt bolag.

Det i den vid senaste riksdag avlämnade kungl. propositionen nr 43 angående förlängning av inmutningsförbudet å kronomark inom Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län gjorda uttalandet, att åtgärder snarast möjligt skulle vidtagas för ett stadigvarande ordnande av hithörande gruvlagstiftningsfrågor, lärer ännu icke hava lett ens till påbörjande av den säkerligen högst omfattande och tidsödande utredning, som måste föregå framläggandet av förslag i detta så starkt omtvistade ämne. Då det därför torde dröja ännu många år, innan den nya gruvlagstiftningen kan föreligga färdig för avgörande i sin helhet, men förhållandena inom bergshanteringen redan nu framkallat en stark efterfrågan efter malm, lämplig för förädling inom landet, och de närmaste årens väntade fortvarande goda konjunkturer säkerligen skola medföra svårigheter att fullt

tillgodose detta malmbehov, om ej nya malmfyndigheter kunna tagas i bruk, så har jag ansett mig motionsvis böra framhålla vikten dels av att *gruvlagstiftningen* i första rummet lägges så, att den *främjar den inhemska malmförädlingens tillväxt*, dels av att den nuvarande på rent förbud gående undantagslagstiftningen beträffande fyndigheter å kronomark inom Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län, i avvaktan på det framtida slutgiltiga ordnandet av gruvlagstiftningen i dess helhet, provisoriskt omlägges så, att den kan bliva den svenska malmförädlingen till nytta, utan att kronans intressen i något avseende eftersättas.

Jag skall därvid i min nya framställning huvudsakligen begränsa mig till den mest betydande grenen av bergsbruket, järnhanteringen.

Historik. Den äldsta svenska järntillverkningen, som bestod i malmens smältning med véd eller kol till smidbart järn direkt, kunde endast bedrivas i ringa skala och torde därför icke haft någon svårighet att i tillräcklig mängd erhålla malm, som för övrigt huvudsakligen torde utgjorts av sjö- och myrmalm. Någon reglering blev ej nödvändig förrän produktionen ökades genom processens sönderdelning i tackjärnstillverkning och stångjärnssmide. Redan under medeltiden började staten ingripa reglerande och understödjande och tog även aktiv del i hanteringen, såväl i gruvbrytning som genom anläggande av allmänna eller kronobruk. »Att *grundlägga* tackjärnstillverkningen på goda stora malmer, samt skogar, utgjorde *ett* föremål; att *bibehålla* den, under växlande tider, skiften och händelser utgjorde *ett annat* föremål för statsåtgärder; det förra gav upphov åt Bergslagerne, med sina friheter och åligganden; det senare åt bergsmansståndet, eller hyttebrukets förenande med jorden, och huvudsakliga förbehållande åt bondeståndet. Genom regeringsåtgärder uppstod sålunda ett bergsmansstånd, vilket huvudsakligen skulle bedriva tackjärnstillverkningen. (1636 års förbud emot hamrars byggande i Bergslagerna lyder: »Bergsmannen skall bliva bergsman»). — Bergsmannen borde äga och bedriva malmfångst, kolfångst och hyttedrift (1649 års Jernbergslagsordning). Stångjärnssmidet överlämnades genom särskilda privilegier åt järnverk, som anvisades att hämta sitt tackjärn från vissa hyttor och vilkas tillverkningsrätt begränsades. Genom forna tiders dåliga kommunikationsförhållanden, hyttornas ringa produktionsförmåga, den stora kolåtgången i hyttor och järnhärdar, som nödvändiggjorde skilda kolfångstområden, samt den större arbetsskicklighet, som erfordrades vid stångjärns- och manufakturtillverkningen, blev en sådan arbetsfördelning nödvändig. *Den ledande principen var att driva förädlingen så långt som möjligt, att på en viss kvantitet råämne lägga största möjliga arbetsvärde. Därigenom bevarades bäst de icke återväxande malmerna för kommande släkten.* Denna

grundsats karakteriseras bäst av följande uttalande i Lagerhjelms och Rothoffs 1832 på Kungl. Maj:ts uppdrag utarbetade »Förslag till ändringar och stadganden uti Bergsförfattningarne»: »Om näringsidkaren höjer sin synpunkt utöver sin tid, utsträcker den utom sina enskilda förhållanden, så finner han, att naturens skatter och industriens utveckling icke tillhöra honom ensamt, utan det folk, varav han är en ringa enhet. Tillfälligt träffas denna högre betraktelse hos näringsidkaren själv; tillfälligt vore även, om han ägde nog kapitalstyrka för att obekymrat leva utan tillgrepp av framtidens tillhörighet, eller sinnesstyrka nog att övervinna bekymrens inflytande. Men denna högre betraktelse bör däremot grundlägga författningssystemet, som uttrycker det fortvarande elementet i staten. Nationalrikedomen, såvida den förefinnes av naturen nedlagd, måste alltså behandlas såsom släktenas gemensamma tillhörighet». I motiverna till Gruvestadgan utveckla de, hurusom dessa grundsatser härleda sig från folkets lynne, samt att författningarne, som grunda sig därpå, innebära en omisskännelig omvårdnad att, genom industriens väckelse, frambringa de skatter, bergen innehålla; och, på det att dessa skulle hållas öppna för beredande av både allmän nytta och enskilt välstånd samt göras fruktbara så väl för samtid som eftervärld, tillerkändes bearbetaren, vare sig uppfinnare eller ägare av grunden, ingen ovillkorlig besittning, utan endast såvida gruvan bearbetades och arbetet inrättades på rätt bergsvis, vilket bergsstyrelsen ägde föreskriva.

Denna kronans dispositionsrätt till malmer även på enskild mark grundade sig på den sedan uråldriga tider i Sverige, såväl som i Tyskland gällande uppfattningen, som först omnämndes i det s. k. Helgeandsholmsbeslutet av år 1282, att *allt* som fanns *under de lösa jordlagren*, var kronans tilhörighet eller *regale*. Härpå grundade kronan sin rätt dels att taga tionde eller skatt av bergverken, dels att upplåta malmfyndigheter till dem, som ville anlägga förädlingsverk. I konsekvens härmed var det som de i lösa jordlager befintliga sjö- och myrmalmerna i Kungl. Maj:ts brev till bergskollegium av den $^{28}/_{5}$ 1708 måste särskilt förklaras för regale, för att kunna göras inmutningsbara.

Inmutningsrätten.

I järnbergsordningen av den 6 juli 1649 stadgas, »att alla gruvor skola räknas och hållas för kronones regal-verk; dock att bergsmän skola deras anparter i den gruvan de äro vane efter tillstånd att bryta uti, njuta och behålla odrefne, så länge de utgöra kronan sin tionde och gruvearbetet tillbörligen utstå och förrätta. Men som en part bergsmän låta sina gruvedelar öde ligga, alltid pockandes på sin förmenta arvsrätt därtill och varken själve kunna dem förestå, eller vele dem någon annan avstå och uppdraga, alltså stadgas, att där någon funnes, som hade råd

och lägenhet sådane gruvedelar antaga och bruka och sin rättighet till kronan därföre giva, skall densamme vara fritt tillåtit och för en bergsman erkänder, vilken sedan obehindrat vid samma deputerade gruvedel förbliva skall». I § 13 av samma järnbergsordning fastslås även förhållandet mellan inmutare, jordägare och kronan så, att inmutaren tillkommer $^1/_3$-del, jordägaren $^1/_3$-del och den, som betalar kronan tionde, $^1/_3$-del. I § 14 förbehåller sig kronan att efter behag i varje gruva till eget bruk behålla $^1/_3$ eller $^1/_4$ samt rätt att förpakta denna del till arrendator av kronans hyttor och hamrar. Detta gällde nyuppfunna malmstreck; »dock hvad anbelangar the gamle Grufvor, them vill Kungl. Maj:t och Cronan hafva sig förbehållne» (järnbergsordningens § 15). »Dessa grundsatser», heter det vidare i ovannämnda motiver till gruvestadgan, »för tillgodogörandet av malm- och mineralstreck överensstämma med rikets sanna fördel, och den enskildas rätt. Till den förra hörer, att naturens skatter vårdas såsom ej allenast den levande generationens, men alla efterkommande släktens gemensamma tillhörighet, samt att uppfinning och kunskapers användning i rikets näringar livas och skyddas; varigenom ej allenast svenska folket betalar sin skyldiga gärd till alla folkslags gemensamma tillhörighet — industrien och kunskapen —, utan även lämnar ett arv åt efterkommande, som innebär både föresyn, ledning och gagn. Den enskildes rätt innefattar både uppfinnare eller upptagares och jordägares inbördes anspråk».

Angående utmål säges det i motiverna: »De gamla författningarne ådagalägga, att samma grundsats, som gaf rättighet till grufvors uppsökande, upptagande och inmutande, bestämde äfven deras utmål. Denna rättighet att upptäcka och upptaga grufvor skulle gälla så vidt den borde, d. ä. med afseende på den enskildes belåtenhet, och under bevarande af det allmännas gagn. Säkerhet i ett tillräckligt utrymme, och tillgänglighet för andra av det överskjutande voro och äro grundsatserne för utmålsmeddelandet.»

Genom denna tillämpning av regalrätten och begränsning av den enskildes utmål kunde kronan alltjämt tillföra bergsmansståndet friska krafter och åstadkomma en kraftig tillväxt av tackjärnsproduktionen.

Utförselförbud. Samtidigt sörjde man för att priserna å såväl tackjärn som malm höllos låga genom exportförbud samt föreskrifter om begränsade försäljningsområden inom landet. I K. F. av den $^6/_6$ 1739 stadgades strängt straff för export: »Eho det vara må, inhemsk eller utländsk, som kan övertygas, att till främmande orter utföra eller utföra låta något tack- eller osmundsjärn eller någon järnmalm, skall vara förfallen till 300 daler silvermynts plikt för vart skeppund, om järnet eller malmen kan ertappas eller bliva

uppvägd, men i annor händelse skall den, som mer eller mindre utfört eller utföra låtit, plikta sina 3,000 daler silvermynt, varjämte skeppet, eller farkosten, varpå järnet blifvit fördt, tillika med det övriga därpå varande gods, om det kan uppbringas, skall vara konfiskation underkastat». Undantag från exporten av malm beviljades icke ens för ett för den inhemska järnhanteringen så ofarligt fall, som då den i starkt ekonomiskt betryck varande ägaren av Kengis järnverk, brukspatron Ekström, 1825 begärde rätt att få från sina utmål å Luossavaara och Kiirunavaara utföra de obetydliga kvantiteter malm, som kunde ifrågakomma, då malmen skulle köras med häst minst 4 mil till Torneträsk, däröver med pråmar 8 mil samt slutligen med häst igen 4 mil till norska kusten.

Den stora ofriheten i den inrikes tackjärnshandeln vållade tackjärnstillverkarne stora svårigheter, vilka ännu mera ökades, då de privilegierade bruksägarne sökte förhindra anläggandet av nya bruk för att genom minskande även av inhemsk avsättning ytterligare sänka tackjärnspriserna. Lagerhjelm och Rothoff säga härom i sitt förut citerade arbete: »Genom s. k. tillstånd att sitta odrevne, o. m. s., vilket allt svenska medborgaren bör åtnjuta, ej endast tillfälligtvis och i stöd av privilegier, utan såsom en ovillkorlig allmän rättighet, skulle tackjärnstillverkarne hållas under tvång i hänseende till avsättningsutväg, pris och annat, till deras skada och bruksägarenas fördel. De sistnämndes begär att konsolidera förmånerna av en stor näring utan både medtävlan och tillväxt, gick så långt att de sökte utverka förbudet, med högt vite förenat, till och med emot ansökningar om nya eller ökade smiden, — en sak och åsikt, vilken visar sig såsom rågan av enskild vinningslystnads befrämjande genom allmän åtgärd. Själva lydelsen av det nådiga brevet den 22 oktober 1784 vitsordar, hurusom brukssocieteten anhållit det Konungen skulle täckas »att för närvarande och tillkommande tider inskränka årliga stångjärnssmidet i riket inom nu varande skeppundtal, och att förbjuda, på sätt som angående fideikommisser stadgat är, det ingen vid 1,000 rdrs vite må fördrista sig . . . . . göra underdånig ansökning om ny smidesrättighets erhållande eller sådan förklaring, som kunde medföra förökande av närvarande tillåtna stångjärnstillverkning i riket . .»; varå Konungen täcktes giva det »nådiga löfte, att så länge ställningen inom Europa, i anseende till järnhandeln, förbliver sådan den nu är, icke tillåta någon slags tillökning av detta smide . . . . och att förbjuda alla ansökningars ingivande och emottagande i detta ämne vid det utsatta vite av 1,000 rdr.» Kanske att den dyrhet, måhända den brist på järn som detta stadgande måste verka för en ökad allmän konsumtion, bidragit till främmande nationers så stora tillväxt i järntillverkning, under det att den svenska hölls stillastående eller avhölls från till-

växt. Härigenom skulle naturligtvis järntillverkningen göras så stationär, som varje till omfång determinerad, från tävlan fritagen — man skulle, i vad rörer tackjärnstillverkningen, kunna säga utesluten — näring självmant bliver.»

Dessa hindrande band på en stor och kraftig näring kunde icke i längden bibehållas. Tackjärnshandeln och förbrukningen inom riket förklarades genom k. kung. den 16/5 1835 »fullkomligt fri och oberoende, utan hinder av några, genom äldre författningar eller bruksprivilegier och resolutioner, däri gjorda inskränkningar» och genom K. F. av den 27/4 1846 fingo bruken oinskränkt tillverkningsrätt, varjämte hytteägare fingo oinskränkt smidesrätt på sina områden under förbehåll av en viss årlig minimitillverkning av tackjärn. Utförselförbudet för tackjärn upphävdes av 1853—54 års riksdag, varvid dock en rätt hög exporttull fastställdes (1 rdr pr skeppund), vilken emellertid av följande riksdagar sänktes och år 1863 helt och hållet borttogs i samband med slopandet av alla exporttullar.

Vad malmexportförbudet beträffar hyste man större tvekan. Jag tillåter mig härnedan vid redogörelsen om dettas upphävande och den därpå följande exporttullens avskrivande citera en del ur rikets ständers skrivelser och från förhandlingarna hämtade yttranden i denna sak.

I rikets ständers underdåniga skrivelse ang. tullbevillningen den 23 sept. 1854, som börjar med en principiell deklaration till förmån för frihandelssystemet, fortsättes sålunda:

»Rikets ständer hava alltså funnit sig böra, endast med undantag i avseende å utförsel av malm, såsom allmän grundsats vid tullagstiftningen antaga, att icke blott alla in- och utförselsförbud, utan ock de tullsatser, vilka till sina verkningar motsvara förbud, böra utbytas emot sådana tullavgifter, som i verkligheten göra lovlig handel med varorna möjlig. — — Ehuru malm, nu till utförsel förbuden, svårligen skulle, till följd av den dyra forslingskostnaden, kunna under nuvarande förhållanden bliva föremål för betydligare utförsel, även om denna emot låg tull frigåves, *hava rikets ständer likväl funnit betänkligt att i detta fall tillämpa den grundsats i avseende å förbudens upphävande, vilken rikets ständer eljest omfattat.* Förhållandena kunna nämligen förändras och exempelvis våra nordligaste järnmalms-streck komma i annans ägo och göras till föremål för vidsträckt bearbetning samt dymedelst en malm-utförsel framkallas, som kunde sätta rikare länders järnindustri i tillfälle att på världsmarknaden utträngа härstädes berett järn. Möjligheten av en sådan händelse hava rikets ständer ansett böra föranleda utförselförbudets bibehållande, desto hällre som malm-utförseln under vanliga förhållanden icke lärer komma att äga rum; och således ett uttryckligt förbudsstadgande icke skäligen kan anses

förnärma någon inhemsk industrigren. Då Eders Kungl. Maj:t emellertid äskat bestämmande av eventuella tullavgifter å nu förbudna artiklar, hava rikets ständer, med bibehållande, för sin del, av utförselförbudet å malm, rå och osmält, ej specificerad, bestämt den eventuella utförseltullen därå till 1 rdr per skeppund stapelstadsvikt.»

Bortskänkande av kronans jordägareandel.

Samma riksdag, som sålunda av intresse för den inhemska malmförädlingen icke ville utbyta malmexportförbudet ens mot en hög, i realiteten prohibitiv exporttull, avstod helt och hållet till inmutarens (*som* enligt rikets ständers betraktelsesätt *ännu var identisk med malmförädlaren*, eller måste sälja malmen till denne) förmån från kronans rätt såsom jordägare, i det att i den nya gruvestadga, som samtidigt antogs, stadgades, att »då inmutning sker å jord, som står under kronans omedelbara förvaltning, eller å allmänning, som tillhör kronan eller utgör föremål för avvittring, skall jordägareandelen hädanefter tillkomma inmutaren».

Exporttull.

Redan vid därpå följande riksdag blev emellertid exportförbudet även å malm upphävt. Av Kungl. Maj:t framlades då ett av särskilda kommitterade utarbetat förslag, som avsåg att i möjligaste måtto närma den svenska tullagstiftningen till den norska, och upptogs däri en exporttull å malm av 25 öre per centner, motsvarande den »eventuella tull, som på Kungl. Maj:ts äskande 1854 bestämts». Präste-, borgare- och bondeståndén biföllo detta förslag med följande motivering: »Då utskottet anser nämnda tullsats, jämte de kostnader, varmed transporten av denna tunga vara alltid måste vara förenad, fullt betrygga mot varje sådan utförsel därav, som kunde för landets egna förädlingsverk innebära någon våda, får utskottet tillstyrka att i enlighet med berörde av Kungl. Maj:t godkända förslag förbudet att utföra rå och osmält, i införseltariffen ej specificerad malm må upphöra och i stället utförseltull av 25 öre per centner artikeln åsättas.» Ridderskapet och adeln ansåg emellertid icke detta tillräckligt betryggande mot export, utan höjde tullen till 50 öre, vilken mening även segrade vid gemensam votering med 65 röster mot 54.

Riksdagen 1859—1860 beslöt en allmän nedsättning av exporttullarna med deras halva belopp, och sattes den för malm sålunda till 25 öre per centner.

Tullfri utförsel.

I skrivelse till 1862—1863 års riksdag förklarade Kungl. Maj:t, i anledning av förestående traktatsförhandlingar med Frankrike, sig icke anse tidpunkten lämplig att vidtaga några förändringar i tulltaxan. Två av statsrådets ledamöter tillkännagåvo emellertid en avvikande mening i fråga om exporttullarna, som de ansågo borde helt och hållet borttagas; och anfördes såsom skäl härför beträffande järn och malm: »att då den sedan äldre tider för all näringslagstiftning gällande grundsats, att vart

och ett land borde i möjligaste måtto genom eget arbete förädla sina naturprodukter, även, i vad den avsett bergverkens och järnhanteringens produkter, blivit tillämpad inom tullagstiftningens område, så att man förbjudit utförsel av järnmalm och ännu sökte lägga hinder i vägen för densamma, på det att tackjärnstillverkaren måtte få köpa malmen till bättre pris, och denne i sin ordning icke finge till utlandet fritt försälja sitt tackjärn, på det att samma fördel även måtte beredas stångjärnstillverkaren, i avseende på denna för honom nödvändiga råvara, den frågan framställde sig, varföre, med dessa grundsatser, det vore stångjärnstillverkaren tillåtet att fritt få utföra sina produkter, varigenom manufaktur- och det finare smidet, ävensom maskinverkstäderna lämnades mindre omhägnad, än stångjärnssmidet, vilket åt dessa bereder tillverkningsämnet, och av vilken anordning följden blivit, att malmbrytningen och tackjärnstillverkningen i Sverige måst i det närmaste inskränka sig till vad som för stångjärns- och stålförädlingen varit behövligt; att visserligen icke kunde förnekas, att den omförmälda *grundsatsen* så till vida ägde något *vackert och tilldragande*, som den syntes vid första påseendet i hög grad *erkänna arbetets värde*, men att dess giltighet dock vore mera skenbar än verklig, framför allt då det gällde ett *folkfattigt* land, som befunne sig i ett stadium av *raskt fortgående* utveckling, och där man därföre hade att befara — *icke brist på arbetsförtjänst, men väl brist på arbetskrafter;* — att ehuru den allmänt gängse föreställningen att vad den ene vinner skall en annan nödvändigt förlora utgjorde i ekonomiskt hänseende ett stort ekonomiskt misstag, det likväl i verkligheten vore samma *misstag* som finge göra sig gällande, *då det ena landet som förlust för sig ansåge det förädlingsarbete, som ett annat bleve i tillfälle att nedlägga på dess naturaprodukter;* — att om det än borde erkännas såsom ett stort steg i framåtskridandets riktning att alla exportförbud blivit borttagna, det emellertid vore av föga betydenhet om ett eller annat skeppund malm eller tackjärn härifrån bleve exporterat, i jämförelse med den viktiga frågan om järnmalm och tackjärn böra få räknas bland de exportartiklar, vilka för landet *äro naturliga* och därföre också *böra vara fria*, och att i ett fattigt land, sådant som Sverige, det endast vore genom tillgodogörandet av de naturliga tillgångarna på råämnen, man kunde vinna en kapitalstyrka nog stor, att även åt förädlingsarbetet giva den utveckling som ensamt kunde betrygga dess framtid, varemot det ej vore med den rätta ordningen förenligt att söka *framtvinga* förädlingen innan man frambragt kapitalerna; att om således samma statsekonomiska grundsatser fordrade att i allmänhet utförseln borde vara fri och ohämmad, en sådan frigörelse desto hellre borde vinna tillämpning å järnmalm, som utförseln därav, i vilken utsträck-

ning den än kunde äga rum, icke komme att medföra någon fara för den svenska järnförädlingen genom därav föranledd nedsättning å dess produkter, enär utav de svenska järnmalmerna, även de mest svavel- och fosforfria, icke kunde, utan användande av träkol, produceras svenskt järn då under denna benämning förstås en vara, som med den svenska tillverkningen kan konkurrera på världsmarknaden, men erfarenheten visat att annorstädes i Europa, där träkol blivit till malmens nedsmältning använda, det därvid producerade tackjärn kommit till följd av det höga skogsvärdet att stå i samma pris, som en lika vikt stångjärn kostar i Sverige; — — —. Ett ytterligare skäl för avskaffandet av all *exporttull* å järnmalm och tackjärn vore även, att den saknade stöd av rättvisa, ty sedan numera *införseln* av bägge slagen vore *fri* från all tullavgift och något motsvarigt skydd för bergsnäringen mot utländsk konkurrens således icke vidare förefunnes, skulle det innebära en uppenbar orättvisa mot de gruvägande och tackjärnstillverkande bergsmännen, att det oaktat bibehålla tull vid utförseln; — — —».

Borttagandet av exporttull å bl. a. järnmalm och tackjärn yrkades vidare i särskilda motioner av

herrar von Koch och Murén ang. allmän tullfrihet vid export med motivering — av den förre, att tullen å malm hindrade gruve- och jordägare att tillgodogöra sin egendom och ledde till minskad sysselsättning för arbetaren samt kvarstode, jämte tullen å tackjärn, såsom en kvarleva av obehörigt, obehövligt och godtyckligt förmynderskap över näringarna; samt av den senare, att den tull, som ålägges landets produkter vid utförsel, icke drabbar den utländske konsumenten, utan i stället utgör en skatt på den inhemska produktionen, och att de få hos oss ännu kvarvarande avgiftsbestämmelser för varuutförsel icke bibehållits i beskattningsändamål, utan endast utgjorde en lämning av den föråldrade föreställningen att medelst tulltaxan reglera industrien;

av G. Hultman från Närkes län, med motivering, att då tillgång inom landet på järnmalm kunde anses vara outtömlig, och tackjärn såsom ett fabrikat icke mer än alla övriga sådana borde vid utförseln vara underkastat tull, såväl järnmalm som tackjärn måtte hädanefter tullfritt få utföras;

samt av Johan Johansson från Östergötlands län, med motivering, att då den nuvarande utförseltullen å järnmalm i det närmaste verkade som exportförbud och en stor del av landets rika malmtillgångar därigenom komme att ligga obegagnade, denna utförseltull måtte nedsättas till 5 eller högst 10 öre per centner.

Av greve Liljencrantz motionerades däremot om sådan högre utförsel-

tull å tackjärn och malm, »som var bestämd uti tulltaxan av den 18 december 1857, eller 50 öre per centner».

Utskottet tillstyrkte borttagande av alla utförseltullar (med motivering) — — — — — — — »då likaledes ej mindre det allmänna, än en stor myckenhet enskilde idkare av bergsnäringar ostridigt få vidkännas större förlust genom hämmad export av malm, tackjärn och råkoppar än andra enskilda, som ägnat sig åt dessa varors förädling, må därav skörda ökad vinst». Reservationer mot beslutet beträffande malm anfördes: av *P. Reuterswärd*, som yrkade exporttull av minst 10 öre per centner å järnmalm och tackjärn samt kopparmalm, då det ej vore statsekonomiskt klokt att tillåta tullfri utförsel av sådana råvaror eller halvfabrikater, som antingen äro oumbärliga för landets eget behov eller sådana, som lämpa sig särdeles väl till förädling inom landet, för att dem åter införa i förädlad form, samt, vad artikeln malm beträffar, den icke bör till utförsel lämnas tullfri, förrän gruvestadgan undergått sådana förändringar, att den först och främst skyddar de bruks- och masugnsägare, som å egen mark äga malmtillgångar, från intrång av vem som helst, att blott genom ett mutbevis förvärva sig äganderätt till gruva; av doktor *Säve:* »Utskottet har, genom borttagande av all utförseltull på råvaror, visat sig alldeles obekymrat icke blott om sådana artiklar, såsom ben, järn, koppar, lumpor, malm, oförädlade utskeppas, utan även om vår sista skogstillgång vandrar ut ur landet, varigenom såväl tackjärnstillverkningen, åtminstone såvitt den bedrives med träkol, måste omsider upphöra, som även landet självt, i synnerhet dess nordligare del, sedan den blottats på ved och byggnadstimmer, bliver förr eller senare obeboeligt.»

Prästeståndet beslöt med avslag å utskottets hemställan bibehålla utförseltariffen oförändrad och anfördes under debatten som skäl härtill beträffande malm och tackjärn (av doktor *Emanuelsson*): »Då export av dessa varor först tilläts, inträffade det, att en del järnbruk avtynade, och detta icke så mycket av brist på koltillgång, som icke fast mer av det stegrade priset på tackjärn. Vill man nu alldeles borttaga det lilla skydd, som finnes kvar för järnhanteringen, måste man befara, att ännu flera järnverk komma att nedläggas och många arbetare därigenom bliva brödlösa»; samt (av doktor *Sandberg*): »Och i allmänhet, att lätta utförseln av sådana råämnen, varpå vi hava mer eller mindre rik tillgång, betala arbetskostnaden till utländingen och åter införa den av våra råämnen förädlade varan i stället för att inom landet uppdriva konstfärdighet och arbetsskicklighet i avseende på dylika råämnens förädling, synes mig vara allt annat än statsekonomiskt.»

Vid gemensam votering segrade emellertid utskottets förslag med

80 röster mot 39, och därmed var den säkra grundval, på vilken den urgamla svenska järnhanteringen vuxit upp till en av landets kraftigaste näringar, uppriven.

Jag har så utförligt refererat de skäl, som anfördes i samband med detta ödesdigra beslut, för att var och en skall kunna bedöma, huru den nationalekonomiska åskådningen skenat i väg från den gamla sunda uppfattningen, att det är det på råmaterialet nedlagda *arbetet, som skapar det egentliga värdet* i ett lands produktion, och att det ingalunda är likgiltigt, om en generation söker sin utkomst på detta, eller om den i stället lever på realisation av de icke återväxande råämnen, som icke blott den utan även en mängd kommande generationer böra hava såsom bärare av sina arbetsprestationer. Här ansågs malmbrytning och lumpsamling lika berättigade till fri utförsel som verklig industri. Många av de anförda skälen ha även förfallit med en nyare tids ändrade förhållanden.

Järntillverkningens stagnation.

Det är visserligen sant, att strävandena till en fullständig förädling hade slagit över till direkt förfång för de tackjärnsproducerande bergsmännen och att detta jämte det av fruktan för konkurrens från nya järnverk såväl på uppköp av tackjärn som vid försäljning av smidesprodukterna på världsmarknaden tillkomna förbudet mot ökade eller nya smidesrättigheter, hade starkt hämmat den svenska järnhanteringens utveckling. Medan tackjärnsproduktionen i Sverige från 1840 (statistik före detta år finnes icke) till 1857 ökades med 39 %, ökade den i Europa (och Asiatiska Ryssland) med icke mindre än 125 %. Den förra utgjorde i procent av den senare år 1840 4·6 %, år 1857 endast 2·8 %, varvid den ännu höll sig 1873 med ungefär 21,000 ton malmexport och 1891 med ungefär 100,000 ton malmexport, men 1912, då malmexporten stigit till 5,520,653 ton, var procenten endast 1·66 % av Europas tackjärnsproduktion. I förhållande till hela världens var Sveriges produktion år 1873 2·3 %, år 1912 endast 0·95 %. Fastän densamma absolut fördubblats från 1873 till 1912, har den dock i förhållande till Europas produktion minskats med över 40 % och i förhållande till hela världens med nära 60 %. Den starka nedgången börjar, ominöst nog, samtidigt med den stora ökningen av malmexporten i början av 1890-talet. Till jämförelse med dessa siffror må nämnas, att Sveriges järnmalmsproduktion år 1873 var 2·35 % och 1912 5·56 % av världens produktion, då hänsyn tages till den högre järnhalten hos den svenska malmen, således en ökning med ej mindre än 137 %. Den svenska tackjärnsproduktionen var slutligen i procent av järnmalmsproduktionen i medeltal år 1840—1845 47·0 %, år 1855—1859 46·9 %, år 1871—1875 41·8 %, år 1891—1895 32·3 %, år 1901—1905 14·8 % och år 1912 39·8 %.

Följderna av det olycksdigra beslutet år 1863 framgå med odisputabel tydlighet av dessa siffror.

Arbetstillgången.

Den år 1863 uttalade fruktan för brist på arbetskrafter för en fortsatt och utvidgad förädlingsverksamhet utan malmexport är numera tydligen obefogad. Genom industriens utveckling till stordrift och ett alltjämt ökat användande av maskinella anordningar har det för en viss produktionsmängd nödvändiga arbetareantalet minskats till en bråkdel av förutvarande behov. Så har *produktionen per arbetare* vid gruvor och järnverk ökats

vid *järngruvor* och *anrikningsverk* från 91 ton åren 1861—1865 till 458 ton åren 1906—1910 och 639 ton år 1912; samt

vid *järnverken* från 16·2 ton tackjärn, 12·8 ton mellanprodukter och 10·8 ton stångjärn och stål m. m. åren 1861—1865 till resp. 35·6 35·4 och 24·3 ton åren 1906—1910 samt resp. 43·1, 41·0 och 29·0 ton år 1912.

Utvecklingen har gått i rakt motsatt led mot vad man tänkte 1863. Numera gäller det i stället att ständigt söka åstadkomma nya arbetstillfällen för att minska arbetslöshet och emigration. Särskilt de stora, exporterande gruvföretagen ersätta mer och mer den mänskliga arbetskraften med maskiner, vilket i och för sig ingalunda är att klandra, speciellt i fråga om det tunga lastningsarbetet, som på 5 à 6 år anses taga mannakraften från lastarna. Helt visst finnes det många bland dessa arbetare, som vid tanken på vad de själva fått utstå välsigna de präktiga yrkesskolorna där uppe vid de stora malmfälten, där deras söner få en undervisning, som skall befria dem från sådant uppslitande tungt arbete. Man kan dock icke värja sig för den tanken, att får utvecklingen inom bergsbruket fortgå som hittills, så kommer helt visst denna nya, väl utbildade generation att i stor utsträckning nödgas gå samma väg som malmen för att kanhända i ett främmande lands tjänst arbeta på dess vidare förädlande.

Vilka möjligheter till arbete, som gå förlorade genom malmexporten ge ovanstående siffror tydligt vid handen. Förädlad inom landet till samma grad som den nuvarande järnförädlingsverksamheten (manufaktur m. m. *ej* medräknad) skulle exportmalmen för varje vid gruvorna sysselsatt arbetare ge arbete åt mellan 9 och 10 järnverksarbetare av olika kategorier. Om endast $^1/_{10}$ av den nuvarande exportmalmkvantiteten brötes och förädlades inom landet, skulle samma antal gruvarbetare, som därvid måste indragas, kunna sysselsättas vid den ökade förädlingen. Vår generation kan således sägas genom malmexporten äta upp produktionsmedlen för tio kommande generationer. Då värdet av den år 1912 producerade malmen å gruvbacken var ungefär 49·7 milj. kr., var värdet av för vidare förädling ej använt tackjärn samt för smidesjärn och stål 103·3 milj. kr.

För en produktion av förädlad vara till samma värde som hela den exporterade malmkvantitetens värde i exporthamn, år 1912 ungefär 59·7 milj. kr., skulle ha behövts en med 57·7 % ökad förädling, vartill skulle åtgått 12·3 % eller ej fullt 1/8 av malmexporten. Genom vår malmexport försämra vi således i onödan handelsbalansen för 8 kommande generationer.

Kapitaltillväxten.

Det år 1863 som skäl mot fortsatt förädling framförda påståendet, som man får höra även i våra dagar ideligen upprepas, att landet vore alltför kapitalfattigt, håller icke heller längre streck. Den bevillningstaxerade inkomsten av kapital har ökats från i runt medeltal 17·6 milj. kr., åren 1864—1865 till 72·6 milj. kr. åren 1906—1910 och 97·9 milj. kr., år 1914 och landets nationalförmögenhet (med avdrag av skulder till utlandet) från 6·5 miljarder kr. år 1885 till 9 miljarder år 1898 och 13·8 miljarder år 1908.

Påståendet, att exporttull av järnmalm skulle vara orättvis, då den ej ger gruvägaren full dispositionsrätt till sin egendom, förfaller naturligtvis fullständigt vid det förhållandet, att till grund för själva upplåtelsen av malmfyndigheter ligger intet annat än angelägenheten för staten att få malmförädling i gång.

Malmtillgångarna i bergslagen.

Att järnmalmstillgångarna, speciellt de som hittills visat sig lämpliga till förädling inom landet, ingalunda äro outtömliga, i synnerhet inom bergslagerna i mellersta Sverige, med den årsbrytning, som nu äger rum därstädes, jämfört med de noggranna beräkningar över malmtillgångarna där, som verkställts genom Sveriges geologiska undersökning åren 1907—1909, framgår av nedanstående tabell. Enligt nämnda undersökning innehålla de under senare tid i mellersta Sverige bearbetade kartlagda järnmalmsfyndigheterna följande mängder fosforfattig malm:

Fosforhalt %.	Direkt användbar malm	Anrikningsmalm.	
		Råmalm	Beräknad sligkvantitet.
	ton.	ton.	ton.
Sur bessemermalm under 0·01 %	11,494,000	42,635,000	20,779,000
Lancashire-malm m. m. 0·01—0·06 %	11,412,000	19,901,000	10,384,000
Under 1913 brötos av dessa:			
Sur bessemermalm	484,124	——	356,045
Lancashiremalm	376,734	——	173,739
De olika malmkvaliteterna äro utbrutna inom vidstående tid:			
Sur bessemermalm	36 år (1949)	58 år (1971)	
Lancashiremalm	30 år (1943)	59 år (1972)	

allt under antagande att den årliga brytningen, som hittills ökat ganska starkt, efter år 1913 skulle hålla sig konstant. (I brytningssiffrorna för de båda malmsorterna ingår sekunda malm (= andra kvaliteter) med resp. 41,647 och 42,142 ton, med beräkning av liknande fosforhalt hos dessa kvaliteter som hos primamalmen i resp. gruvor). Efter ovan angivna år skulle sålunda inga andra fosforfattiga malmer finnas kvar i mellersta Sverige än sådana, som kunde påträffas uti för länge sedan övergivna, ej kartlagda gruvor eller i ännu ej upptäckta fyndigheter.

Låtgåsystemet. För sent ingripande.

Det låtgåsystem i fråga om våra malmfyndigheter, som sålunda segrade år 1863, härskade ännu år 1884, då bortskänkandet av kronans jordägareandel ånyo bekräftades i den detta år förnyade gruvstadgan. Den stora skillnaden mot 1855 var emellertid, att dispositionsrätten över malmen ej längre var begränsad av förädlingstvång. Då någon större malmexport likväl ej ännu uppstått, fäste man emellertid intet avseende vid detta betänkliga förhållande. Först sedan de stora malmfälten i Gellivare, Kiirunavaara, Luossavaara, Svappavaara inmutats efter denna stadga och jordägareandelen i dessa malmfält sålunda redan var bortskänkt utan något som helst vederlag samt gruvbrytningen i Gellivare malmberg utarrenderats till ett engelskt bolag, som byggt järnvägen dit upp, fick man ögonen öppna för faran. Det var då den Lundebergska motionen av 1889 åstadkom förut omnämnda förbud för utmålsläggning å därefter inmutade fyndigheter.

Under tiden till 1902 utfördes ett omfattande malmletningsarbete förnämligast inom Jukkasjärvi, Gellivare och Jokkmokks socknar av utav enskilda utrustade expeditioner, varvid de sönade Svappavaara och Ruotivare på nytt inmutades, det i början av 1800-talet upptäckta, men av 1875 års stora undersökningskommission »bortförklarade» Ekströmsberg återfanns och åtskilliga nya upptäcktes, bl. a. Leveäniemi, Mertainens, Painirova, Tansari och Salmivaara malmfält, som jämte Svappavaara och Ekströmsberg numera övergått i statens ägo, samt Tuolluvaara, det enda norrbottniska malmfält, som till åtminstone hälften förädlar malmen inom Sverige.

När dessa fält av andra eller tredje storleksordningen hade inmutats av enskilda och utmål å dem efter förbudets upphävande kunde börja utläggas, då först kom inmutningsförbudet. Sannolikt återstå nu högst få större malmfält att upptäcka.

Förädlingsprincipen, som legat under sedan 1863, drogs åter fram under riksdagsförhandlingarne om Ofotenbanan 1897 och 1898, då dess talan kraftigt fördes av några av Sveriges bruksägare och andra, som torde motsatt sig banans byggande av fruktan för att den svenska järnhante-

ringen skulle taga skada av den blivande stora malmexporten. Järnvägen kunde ej förhindras, men så mycket åstadkoms dock, att malmexporten från Kiruna begränsades till 1,200,000 ton. Möjligheterna att under början av föregående årtionde att få köpa Kiruna och Gellivare för en på grund av huvuddelägarens ekonomiska trångmål låg summa försummades, fälten övergingo till mera kapitalstarka ägare, som först, sedan staten, under åberopande av förädlingsprincipen, nekat på andra villkor tillåta ökad malmtransport, medgåvo att staten fick emot medgivande av en till 3 mill. ton ökad malmtransport från Kiruna lösa till sig hälften av gruvorna, eller den jordägareandel, staten skulle haft, om den ej genom bestämmelserna i 1884 års gruvstadga hade blivit bortskänkt. Samtidigt blev brytningen i Grängesberg begränsad till förmån för eventuellt koksjärnverk i mellersta Sverige, varjämte staten erhöll en del nyupptäckta malmfält i Jukkasjärvi och Gellivare socknar samt dispositionsrätt till Luossavara, allt med förbehåll, att ingen malm finge därifrån exporteras förrän år 1933, eventuellt år 1938, utan endast brytas till förädling inom landet. På samma villkor, däri förädlingsprincipen användes *emot* statens oinskränkta förfoganderätt över malmen, köptes även Svappavaara m. fl. malmfält, varvid dock 9 mill. ton malm i Kiruna i stället lösgåvos till brytning som ersättning för Grängesbergsbolagets medverkan vid anskaffandet av köpesumman.

De stora malmtillgångarna i Kiruna och den goda vinst brytningen där ger synas emellertid hos många ha väckt en lust att med uppgivande av förädlingsprincipen låta malmexporten öka hur mycket som helst. Ett uttryck häråt gavs vid den lilla remissdebatt, som uppstod i första kammaren, då 1913 års proposition om ökning av malmexporten remitterades, då nämligen en talare yttrade, gentemot ett från annat håll förut gjort understrykande av förädlingsprincipen, bl. a. följande: »När vi exportera järnmalm, erhålla vi i utbyte en ekonomisk ekvivalent med så att säga större ekonomisk vitalitet än den vara vi exportera. I det kapital, vi sålunda vinna, ligger större möjlighet att tillgodose våra ekonomiska behov såväl för befolkningens omedelbara konsumtionsändamål som för industriens utveckling. Exporten av vuxna eller halvvuxna invånare, som det kostat landet mycket penningar att uppföda och uppfostra, är exporten av den mest vitala för hela vårt ekonomiska liv betydelsefulla produktionsfaktorn, och denna export är därför den olyckligaste formen av export man gärna kan tänka sig.»

Ja, detta sista är naturligtvis alldeles riktigt. Men huru skola de alltjämt växande arbetarmassorna kunna existera inom landet under kommande generationer, om den nuvarande, i stället för att själv ägna sig åt förädlingsarbetet å ett efter dess arbetskrafter avpassat kvantum av från

föregående generationer hopsparade, icke återväxande råämnen, realiserar icke blott detta kvantum i oförädlat skick »för omedelbara konsumtionsändamål», utan även mångdubbelt mera av det, som rätteligen tillhör våra efterkommande? Massexport av den mänskliga arbetskraften blir då för dessa en tvingande nödvändighet.

Nu kunde möjligen invändas, att våra barn få väl söka sig någon annan förvärvsgren inom landet än järnhanteringen, när våra malmer tagit slut. Man betänker då icke, att denna näring är en nödvändig förutsättning för en mängd andra näringar, som utan inhemskt järn skulle stå sig ganska slätt i konkurrensen med utlandet, som t. ex. järn- och stålmanufaktur och maskinindustri, skeppsbyggeri m. m. Dessutom ger järnförädlingen avsättning för en del naturaprodukter, som utan densamma ej skulle finna på långt när tillräcklig användning utan få till stor del utan nytta förfaras. Då dessa, jag syftar här på avfallsvirket från våra skogar och våra stora vattenkrafttillgångar, i motsats till malmerna, äro praktiskt taget eviga, så inses ju genast nödvändigheten att så mycket som möjligt hushålla med de senare och att så snart som möjligt övergå från malmexport till malmförädling.

Skogarne och träkolen. I det statsutskottsutlåtande, nr 49, i anledning av statsrevisionsberättelsen, som förlidet års riksdag enhälligt godkände, säges beträffande kronoskogarna i Norrland: »Så länge oerhörda vidder av sterila, bortdöende eller försumpade skogar finnas å våra kronoparker, är det en plikt för en generation som vår, vilken njuter avkastningen av genom århundraden hopsparade ofantliga skogskapital, att nedlägga åtminstone en någorlunda skälig andel av skogsinkomsterna på arbeten, som gå ut på att trygga kommande släktens utkomstmöjligheter. Förvisso kan ett arbete i denna riktning påräkna de svenska statsmakternas intresserade understöd.» Då en rationell skogsvård för att ej ekonomiskt bli alltför betungande förutsätter, att det mesta möjliga av avfallet skall kunna tillgodogöras och detta svårligen kan ske beträffande det sämsta avfallet på annat sätt än genom kolning, så inses genast vilken stor betydelse en i all framtid förefintlig god avsättning av träkol har för vår skogsvård.

Nu invändes kanhända, att efterfrågan efter träkol redan är större än produktionen. Det kan nog vara sant, men detta förhållande har tvivelsutan sin grund däri, att avståndet till förbrukningsorterna från de stora koldistrikten äro så långa att frakterna tvinga ner produktionspriset under den gräns, vid vilken ett allmännare intresse att tillverka kol kan uppstå. Det mesta kolet tillverkas för närvarande i Norrland, men den största förbrukningen är i mellersta Sverige. Emellertid har produktionen dock stegrats betydligt de senaste åren, och ännu större blir den säkert,

alltefter som Inlandsbanan öppnar väg till nya, väldiga skogsområden, som hittills endast skattats på grövre timmerskog och synnerligen väl behöva en upprensning på avfall och skadad skog. Men även frånsett dessa möjligheter till en väsentligt ökad kolfångst, ha de senaste årens framsteg på den elektriska malmsmältningens område öppnat väg för en kraftig ökning av vår järnproduktion. Efter att ännu för fem år sedan ha befunnit sig på experimentets stadium, har denna metod numera kunnat övergå till fullt affärsmässig drift. År 1913 voro redan sex elektriska masugnar i arbete inom landet med en årlig produktion av 31,966 ton emot 17,561 ton år 1912 och 5,786 ton år 1911. Då kolåtgången i medeltal för alla masugnar år 1913 var per ton träkolstackjärn 57·7 hektoliter, så var den i de elektriska masugnarna endast 25·5 hektoliter, således en besparing genom den senare metoden av 56 %, vilket vid en fullständig övergång till elektrisk smältning skulle med användande av samma totala kolförbrukning tillåta en mer än fördubblad tackjärnsproduktion. Ehuru en sådan fullständig omläggning av många skäl är både omöjlig och olämplig att genomföra, inses dock vilka stora utvecklingsmöjligheter som numera finnas för vår järnhantering.

Elektrisk malmsmältning.

En andra betingelse för en sådan utveckling är emellertid tillgång på vattenkraft i stor skala och till billigt pris. Jag tillåter mig här citera ett i den kungl. propositionen nr 173 till 1915 års riksdag intaget uttalande av Svenska vattenkraftsföreningen, gjort i en skrivelse av den 10 februari 1911, där det heter: »I Norrland finnas miljoner hästkrafter outnyttjade. Endast genom storindustriella anläggningar, baserade på färdiga eller uppväxande elektrokemiska och elektrometallurgiska metoder kunna dessa norrländska kraftkällor finna nämnvärd användning, och härvid har den inhemska företagsamheten att utstå en hård konkurrens med av naturen bättre gynnade vattenkraftländer.» Då elektrometallurgisk fabrikation givetvis kräver tillgång på malm, visar detta uttalande tydligt, hurusom ett vidsträcktare tillgodogörande av åtminstone våra norrländska vattenkraftstillgångar icke kan komma till stånd, utan en kraftig utveckling av vår malmförädling och bibehållas utan en förståndig malmhushållning.

Vattenkraften.

På bifogade diagram har jag med ledning av tillgängliga statistiska uppgifter sökt visa, i vilket förhållande tillgångarna på skog, vattenkraft och malm inom olika delar av landet stå till varandra och huru en därpå baserad förädling under vissa antaganden skulle ställa sig. För bestämmandet av förädlingsindustriens fördelning på olika landsdelar spelar givetvis kraftfrågan huvudrollen. Då kraften måste vara billig, får kraftkällan ej vara långt avlägsen från förbrukningsorten, jag förmodar på sin höjd

Sambandet mellan malm-, skogs- och krafttillgångarna.

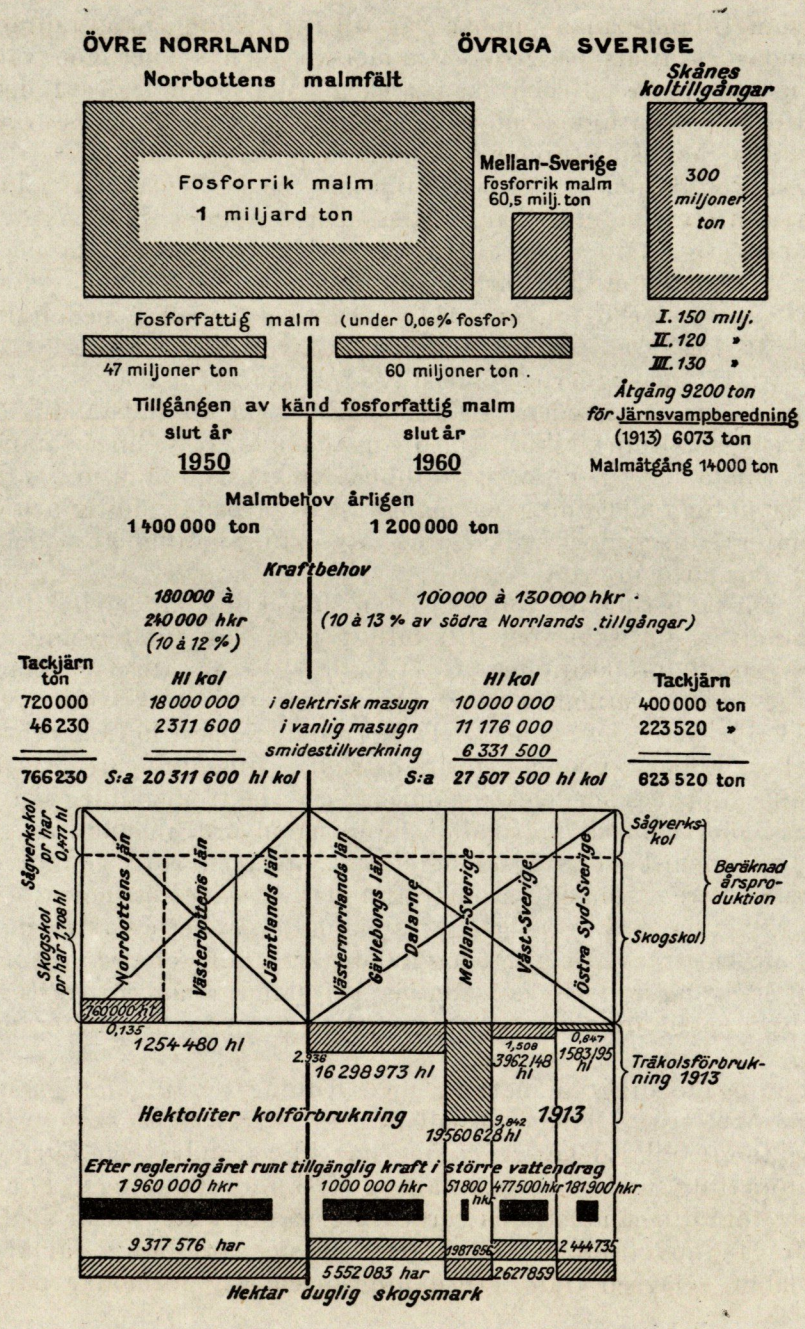
ÖVRE NORRLAND
ÖVRIGA SVERIGE
Norrbottens malmfält
Fosforrik malm
1 miljard ton
Mellan-Sverige
Fosforrik malm
60,5 milj. ton
Skånes koltillgångar
300 miljoner ton
Fosforfattig malm (under 0,08% fosfor)
47 miljoner ton
60 miljoner ton.
I. 150 milj.
II. 120 »
III. 130 »
Åtgång 9200 ton för Järnsvampberedning
(1913) 6073 ton
Malmåtgång 14000 ton
Tillgången av känd fosforfattig malm
slut år 1950
slut år 1960
Malmbehov årligen
1 400 000 ton
1 200 000 ton
Kraftbehov
180000 à 240000 hkr (10 à 12 %)
100000 à 130000 hkr (10 à 13 % av södra Norrlands tillgångar)
Tackjärn ton
Hl kol
Hl kol
Tackjärn
720000 18 000 000 i elektrisk masugn 10 000 000 400 000 ton
46 230 2 311 600 i vanlig masugn 11 176 000 223 520 »
smidestillverkning 6 331 500
766230 S:a 20 311 600 hl kol S:a 27 507 500 hl kol 623 520 ton
Sågverkskol pr har 0,477 hl
Skogskol pr har 1,708 hl
Norrbottens län
Västerbottens län
Jämtlands län
Västernorrlands län
Gävleborgs län
Dalarna
Mellan-Sverige
Väst-Sverige
Östra Syd-Sverige
Sågverkskol
Skogskol
Beräknad årsproduktion
160000 hl
0,135
1 254 480 hl
2,338
16 298 973 hl
1,509
3 962 148 hl
0,847
1 583 195 hl
Träkolsförbrukning 1913
Hektoliter kolförbrukning 1913
9,842
19 560 628 hl
Efter reglering året runt tillgänglig kraft i större vattendrag
1 960 000 hkr
1000 000 hkr
51 800 hkr
477 500 hkr
181 900 hkr
9 317 576 har
1 987 655
2 444 735
5 552 083 har
2 627 859
Hektar duglig skogsmark

15 à 20 mil, varjämte av annan industri starkt efterfrågad kraft ej kan ifrågakomma på grund av sitt höga pris, således knappast i större utsträckning kraft från södra och mellersta Sverige. Jag har därför till en enhet sammanslagit Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län, vilkas kraftkällor äro för avlägsna att kunna användas för anläggningar i Bergslagen, samt till en andra enhet det övriga landet. I horisontell led har avsatts det antal hektar duglig skogsmark, som beräknas finnas inom de olika landsdelarna, eller inom nämnda tre nordligaste län (övre Norrland) 9,317,576 hektar, i Västernorrlands, Gävleborgs och Kopparbergs län (södra Norrland) 5,552,083 har, i Mellansverige (egentliga Bergslagen) 1,987,656 har, i Västsverige (incl. Värmland) 2 627 859 har och i östra Sydsverige (med uteslutande av Skåne) 2,444,735 har. De svarta ytorna ange tillgången vattenkraft året runt efter reglering i större vattendrag i nämnda landsdelar resp. 1,960,000, 1,000,000, 51,800, 477,500 och 181,900 turbinhästkrafter. I raden ovanför har angivits träkolsförbrukningen år 1913 inom de lika landsdelarna dels totala, dels per hektar duglig skogsmark. De senare siffrorna utgöra för egentliga Bergslagen nära 10 hl., för södra Norrland nära 3 hl., för Västsverige 1½ hl., för östra Sydsverige 0·6 hl., men för övre Norrland endast 0·135 hl. per hektar duglig skogsmark. Häri ingå även sågverkskol. Beklagligt nog finnes det inga statistiska uppgifter om *tillverkningen* av träkol inom olika landsdelar, endast för Norrbottens län har jag uppgift å 1912 års produktion, ungefär 760,000 hl., därav emellertid ungefär 140,000 hl. gått till Bergslagen. Jag har därför, sannolikt till nackdel för Norrland, måst tänka mig produktionen utom Norrbottens län fördelad jämt över skogsarealen i det övriga landet, och kommer då till en produktionsmängd av 1·7 hektoliter per hektar duglig skogsmark, vartill jag antagit, att träkolsproduktionen även för Norrbotten för framtiden kan uppdrivas. Jag har därvid icke förbisett den inverkan den längre återväxttiden i Norrbotten har, men ansett, att densamma fullt uppväges av, att förbrukningen av husbehovsved och trämasseved är så mycket större i andra delar av landet. Dessutom finnes det såväl i Norr- som Västerbotten stora reserver av skadad skog och avfall, som först genom Inlandsbanan bli tillgängliga för kolning, och som kunna utfylla behovet till dess en förbättrad skogsvård däruppe lämnar större kvantiteter gallrings- och annat avfallsvirke. Sågverkskolen ha i diagrammet tänkts fördelade likformigt på skogskolen, ehuru de torde så gott som uteslutande härstamma från Norrland. Sammanlagt med de senare blir då hela den årliga koltillgången per hektar duglig skogsmark 2,181 hl.

Om man nu tänker sig träkolen disponerade för förädlingsverken inom de två områdena i proportion efter antalet hektar duglig skogsmark,

så skulle för övre Norrland finnas tillgängliga årligen 20,311,600 hl. och för det övriga landet 27,507,500 hl., varifrån dock måste undantagas, vad som åtgår för den visserligen alltmera avtagande smidestillverkningen, år 1913 utgörande 6,331,500 hl. träkol. Då det icke är tänkbart, att kasta om hela järntillverkningen ens på mycket lång tid, så att den blir helt och hållet baserad på elektrisk malmsmältning, och detta för övrigt möter svårigheter på grund därav att slig och briketter, under vilken form minst hälften av malmtillgångarne, nämligen anrikningsmalmerna, torde komma att användas, ej kunna till lika stor procent uppsättas i elektriska masugnar som i vanliga, så torde även i framtiden en hel del malm komma att smältas i det senare slagets ugnar, i vilka kolåtgången torde med större uppsättning av briketter kunna nedbringas till 50 hl. per ton tackjärn. Om av koltillgången i södra delen av landet användas till elektrisk malmsmältning 10 miljoner hl., kan man därav med en åtgång av 25 hl. per ton tillverka 400,000 ton tackjärn och med de övriga 21,176,000 hl. i vanliga masugnar med 50 hl. förbrukning per ton 223,520 ton tackjärn eller tillsammans 623,520 ton. År 1913 framställdes i södra Norrland och Bergslagen 605,661 ton träkolstackjärn, vadan tillverkningen därstädes skulle komma att hålla sig tämligen konstant.

I övre Norrland är f. n. endast ett järnverk i gång, Luleå järnverk, som är baserat på smältning med 90 % briketter och som 1913 med en kolåtgång av 50·2 hl. tillverkade 23,911 ton tackjärn. Verket är anlagt så, att efter tillbyggnad av ytterligare två masugnar produktionen skulle kunna fördubblas och har jag därför räknat med en användning för framtiden av ungefär dubbla nuvarande kolbehovet vid Luleåverket eller 2,311,600 hl., varmed skulle med 50 hl. förbrukning kunna produceras 46,230 ton tackjärn. För elektriska masugnar skulle då återstå 18 miljoner hl. träkol, varmed skulle kunna smältas 720,000 ton tackjärn årligen. Dessa i övre Norrland producerade 766,200 ton träkolstackjärn, som förmodligen till endast ringa del skulle komma att ytterligare förädlas däruppe, borde kunna framställas åtskilligt billigare än tackjärnet i Bergslagen och borde därför kunna med fördel förädlas vid järnverken där nere, samt sålunda fördubbla deras produktion av järn och stål; en starkt ökad export av svenskt träkolstackjärn kan ju icke vara fördelaktig för de svenska stålverkens marknad i utlandet.

För den elektriska malmsmältningen i Bergslagen och södra Norrland skulle utgå mellan 100,000 och 130,000 hästkrafter, vilket är 10 à 13 procent av vattenkraften i Vesternorrlands, Gävleborgs och Kopparbergs län. För övre Norrlands elektriska masugnar skulle åtgå 180,000 à 240,000 hästkrafter eller 9 till 12 % av krafttillgången i de tre nord-

ligaste länen. Om man nu går ut ifrån att det av vattenkraftföreningen gjorda uttalandet är riktigt, så blir det tydligen alltför liten användning för den norrländska vattenkraften, om den elektriska malmsmältningen i framtiden icke skulle bliva större än här skisserats. Jag skall litet längre fram taga upp denna fråga på nytt.

Den här ovan antagna tackjärnsproduktionen skulle för de tre nordligaste länen kräva årligen cirka 1·4 miljoner ton och för Mellansverige 1·2 miljoner ton järnmalm, vari ingå såväl direkt användbar malm som av anrikningsmalm erhållen slig. Halla vi oss nu till de av Sveriges geologiska undersökning beräknade här förut angivna uppgifterna om tillgångarne av fosforfattig malm, så finna vi att i kända kartlagda gruvor i mellersta Sverige skulle finnas ungefär 60 miljoner ton sådan malm. För övre Norrland, som ej varit föremål för någon så grundlig beräkning, anges motsvarande siffra vara ungefär 48 miljoner ton, varifrån bör avgå över 1 miljon ton, brutna efter 1910. Denna malmsort skulle sålunda med den antagna produktionen vara slut i övre Norrland omkring år 1950 och i övriga Sverige omkring år 1960. Att nyanlägga järnverk eller omlägga äldre sådana till elektrisk smältning, där man skall räkna med en malmtillgång, som endast räcker i 35—40 år, det kan ingen våga sig på.

Export av fosforfattig malm.

Nu kan ju invändas, och det göra i främsta rummet malmexportens anhängare, att de av Geologiska undersökningen beräknade tillgångarna av kända malmer äro alltför lågt beräknade. Jag tvivlar nu på, att så är förhållandet, men även om det vore så, så räcker ändå det eventuella överskottet icke på långa vägar till att täcka den malmexport av dessa fosforfattiga malmer, som alltjämt pågår, men som här ovan antagits bliva slut samtidigt med den ökade förädlingen. Ett avsevärt antal malmfält i Bergslagen äro redan sålda till utlänningar, som exportera malmen. Likaså exporteras stora mängder fosforfattig malm från Norrbottens malmfält. Så har ifrån Koskullskulle malmfält invid Gellivare malmberg av ett österrikiskt bolag under åren 1908—1914 exporterats ungefär 1 miljon ton malm med uppgiven medelhalt av 67 % järn, 0·02 % fosfor och 0·10 à 0·15 % svavel eller lika mycket fosforfattig malm som den svenska järnhanteringen konsumerar på ett år. Från Gellivare malmfält exporterades 1909—1911 55,353 ton sådan malm, men därefter har ingen fosforfattig malm där brutits, om nu detta beror på, att denna malmsort tagit slut eller ingår i blandning med fosforrikare malm är mig obekant. I Kiirunavaara har under åren 1909—1914 brutits och exporterats 424,354 ton fosforfattig malm med 68·0—69·7 % järn och 0·022—0·033 % fosfor. Därifrån torde ännu återstå att exportera ett par hundra tusen ton av de 700,000 ton

sådan malm, som 1907 vid uppgörelsen med staten medgavs att exportera på grund av redan uppgjorda försäljningskontrakt.

Detta missförhållande med malmexport av fosforfattig malm från redan upplåtna gruvor kan naturligtvis ej undanröjas genom ändringar i gruvlagstiftningen, som ej gärna kunna få retroaktiv verkan, utan torde härför exportförbud eller exporttullar vara de enda medlen.

Statens malmfält.

Så gott som alla övriga tillgångar av känd fosforfattig malm i övre Norrland finnes i de malmfält staten numera disponerar, såsom fallet är med Luossavaara, eller helt äger, såsom Mertainens och Leveäniemi malmfält. Det är emellertid endast hälften à $^2/_3$ i dessa fält, som utgöres av fosforfattig malm, vilken även förekommer så nära intill och omväxlande med den fosforrika, att vid en rationell gruvbrytning båda kvaliteterna måste brytas. Då emellertid den fosforrika ej med fördel torde kunna för närvarande förädlas inom landet, annorlunda än möjligen genom en dyrbar anrikningsprocess, varigenom möjligen fosformineralet skulle kunna på mekanisk väg frånskiljas före smältningen, och staten genom sina uppgörelser med Grängesbergsbolaget åren 1907 och 1908 förbundit sig att intill år 1933, eventuellt år 1938 icke exportera någon malm från något av sina malmfält, måste vid en eventuell brytning den fosforrika malmen läggas på hög och brytningskostnaden helt påföras den fosforfattiga, som vinnes, varigenom den ersättning till staten, som denna malm ytterligare skulle kunna bära blir ganska låg. Detta har varit huvudorsaken, varför en 1913 gjord underdånig ansökan att få bryta malm i Luossavaara, som ligger tätt inpå Kiruna malmbangård för ett på överskottskraft från Porjus baserat elektriskt smältverk, icke kunnat beviljas. Ett andra skäl för avslag var att från Jernkontorets sida den meningen hävdades, att ett sådant företag kunde bliva till skada för den *mellansvenska järnhanteringen* samt att malmen i statens gruvfält borde reserveras för denna hanterings framtida behov.

Av ovanstående torde ganska tydligt framgå, att malm för några nya träkolsjärnverk i övre Norrland ingalunda på många år kan påräknas från de fosforfattiga malmerna därstädes, och att sålunda nya malmer måste uppsökas, ifall man överhuvud vill någon utveckling av järnhanteringen i Norrland. Det är mig för resten bekant, att det redan existerande järnverket däruppe, som skulle kunna omedelbart i det närmaste fördubbla sin tillverkning genom färdigbyggande av sina från början planerade anläggningar och som även har avsättning för en sålunda ökad produktion, likväl är förhindrat att utföra detta, emedan det ej kan till ett pris, som bär frakt och anrikningskostnader, få mera av den varpmalm, varpå dess nuvarande produktion är baserad, då densamma numera an-

rikas vid gruvfältet och enligt uppgörelsen med staten får exporteras utöver de för den direkt användbara malmen avsedda maximikvantiteterna. Vad Bergslagen beträffar, lär en stor brist på fosforfattig malm, särskilt den s. k. sura bessemermalmen, f. n. vara rådande. Enligt uppgift lär man vara villig betala ända till 35 kronor per ton för bästa sort sådan malm.

Defosforisering.

Innan jag övergår till frågan om den fosforrika malmens förädling i stor skala, anser jag mig böra yttra några ord om möjligheterna för denna malms användning till framställning av fosforfattigt järn. Såsom redan förut omnämnts, är Luleå järnverks tillverkning baserad på s. k. varpmalm från Gellivare malmfält, som brutits där under föregående år men måst läggas å sido, då den på grund av sin låga järnhalt ej lämpade sig för export utan en kostsam anrikning. Denna malm, som även användes för framställning av s. k. järnsvamp vid Höganäs, håller i genomsnitt 47 % järn och 0·7 % fosfor, men genom den anrikning enligt »Gröndals metod», som den underkastas, har man lyckats framställa en slig med 70 till 71 % järn och endast 0·007 till 0·009 % fosfor. Förut har omnämnts, att vid Luleå järnverk med en väsentligt mindre åtgång av träkol (50·2 hl. per ton tackjärn) än vad medelåtgången vid landets masugnar är (år 1913 57·7 hl.), framställes ett utmärkt tackjärn av briketter, som brännas av denna slig. Vid Höganäs har sedan 1911 av sådan slig tillverkats järnsvamp, som fått en alltjämt ökad användning i martinugnar och elektriska smältugnar inom landet. År 1914 exporterades endast ungefär $^1/_6$ eller 1,147 ton av tillverkade 6,394 ton. Här föreligger sålunda en möjlighet till upphjälpande av den inhemska ståltillverkningen, om samtidigt tackjärnsproduktionen uppdrives. Som bränsle användes till större delen en mindervärdig kolskiffer, som erhålles vid kolgruvorna i Höganäs och tillföljd av sin stora askhalt icke kan bära någon längre frakt. Till framställning av nämnda 6,394 ton svamp åtgingo 163 ton stenkol med 20 % aska, 6,915 ton med 35 % aska och 2,921 ton med 50 % aska. Råmalmåtgången var 16,759 ton varpmalm från Gellivare och 696 ton prima malm från Tuolluvaara. Ifall den ifrågasatta försöksborrningen i Skåne skulle leda till upptäckten av nya koltillgångar och ökad brytning, skulle helt visst stora mängder av sådan kolskiffer erhållas, vars tillgodogörande helt visst skulle betydligt underlättas av en ökad järnsvampproduktion. Men tydligt är, att en sådan ökning, liksom den förut omnämnda vid Luleå järnverk, kräver mera malm, vilken måste sökas från nya fyndigheter, då de nu kända, som ej behövas för andra järnverk, äro föremål för export.

Den fosforrika malmen.

Frågan om förädling i stort av den fosforrika malmen är däremot icke av samma brådskande natur. Tillgången på sådan malm är först

och främst mångdubbelt större, för Norrbottens malmfält beräknad till minst en milliard ton och för mellersta Sverige till 60,5 miljoner ton. Smältning med träkol kan väl knappast komma i fråga för framställning av det mycket lägre i pris stående fosforhaltiga tackjärnet. Behovet för landet av sådant järn torde även för en rätt lång tid komma att bli mer än fyllt av det under byggnad varande koksverket i Oxelösund. En större tillverkning för export förutsätter först, att bränslefrågan tillfredsställande löses. I detta avseende synes det icke vara otänkbart, att vid uppgörande av nya avtal om malmleveranser till sådana järnverk i Tyskland, England eller annorstädes, som själva äga eller hava del i kolgruvor, som villkor sattes, att en motsvarande kvantitet stenkol lämnades i utbyte till pris, som möjliggjorde deras användning i svenska masugnar. Från Spetsbergen kunde möjligen även erhållas kol i en framtid. Om skånska kolen, som beräknas uppgå till cirka 300 miljoner ton, vore dugliga till ändamålet, skulle ungefär $^2/_3$ av tillgången vara tillräckliga att på elektrisk väg smälta de 900 millioner ton fosforhaltig malm, som torde återstå, när den nu kontrakterade exporten är slut. Med t. ex. 500,000 hästkrafter skulle årligen kunna produceras mellan 1 $^1/_2$ och 2 miljoner ton tackjärn med en kolatgång av $^1/_2$ eller $^2/_3$ miljoner ton och en malmförbrukning av 2,4 till 3,2 miljoner ton, således ungefär motsvarande den årsbrytning, som är medgiven i Kirunavaara efter år 1932, när den 1913 kontrakterade extra brytningen tagit slut. Större delen av den behövliga kraften torde kunna fås från staten tillhöriga vattenfall i Luleå älv å sammanlagt 400,000 hästkrafter, vilkas successiva montering borde bliva proportionsvis fördelaktigare i ekonomiskt avseende och lämna en mycket billig kraft, om genom åstadkommande av större avsättning å Porjuskraften till elektriska smältverk, en fullständig reglering av vattenavrinningen i Luleå älv kunnat under de närmaste åren genomföras. Tiden för startande av en stor produktion av fosfortackjärn kommer otvivelaktigt, då statens lösningsrätt till Kirunavaara inträder, d. v. s. 1932 eller senast 1942, men försittes denna tid, är det fara värt, att ett nytt tillfälle aldrig mer inträffar. Vare sig staten begagnar sig av sin inlösningsrätt eller icke, torde väl en nedläggning av gruvdriften vara otänkbar, och äro då ej förutsättningarne för en förädling i stor skala förefintliga, finns väl ingen annan utväg än att fortsätta med exporten. Men för dessa förutsättningars åvägabringande fordras, att tiden väl användes. Först genom åtskilliga års drift av elektriska smältverk, som ännu ej kunna producera i stor skala eller med ekonomisk vinst tillverka annat än dyrare kvalitetsjärn och i vilka användningen av koks som reduktionsmedel ännu icke är tekniskt genomförd, torde dessa problem kunna lösas och en verklig stordrift

på detta område komma till stånd. Genom uppkomsten av mindre elektriska träkolsmasugnar på olika platser, där kraft, kol och malm kan erhållas, befrämjas utbyggnaden av våra vattenfall, vilka sedan genom regleringar av vattendragen och ytterligare utbyggnader kunna leverera stora nya kraftmängder till billigt pris för den blivande storindustrien, som bör starta senast i början av 1940-talet.

Staten och den enskilde såsom företagare.

Om nu enighet skulle kunna uppnås därom, att förädlingsprincipen bör vara den röda tråden i den nya eller rättare den åter till heders komna gamla goda gruvlagstiftningen samt att denna »restauration» bör snarast möjligt genomföras, så torde det emellertid finnas andra punkter, varom det blir svårare att komma överens, och som därför kunna väntas komma att verka fördröjande på frågans lösning i dess helhet. En av dessa skall jag här helt och hållet förbigå, nämligen frågan, huruvida fyndigheter på enskild mark böra underkastas samma eller olika bestämmelser som de på kronomark belägna. Däremot måste jag med anledning av mitt uttalande om önskvärdheten av provisoriska bestämmelser angående fyndigheter å kronomark inom Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län, något ingå på frågan: vem skall bli företagare antingen staten eller enskilda eller bådadera? Vad då först beträffar tillgodogörandet av fosforfattig malm, torde väl redan befintliga järnverk, som äro i behov av malm för driftens uppehållande eller utvidgande icke böra förvägras att få detta behov fyllt, även om det måste ske från eventuella upptäckta fyndigheter å statens mark. Likaså kan det ifrågasättas, huruvida det vore lämpligt för staten att inlåta sig på uppförandet av mindre träkolsjärnverk, ett här och ett där, vilkas uppgift även bör förutsättas vara att ytterligare förädla och specialisera sin tillverkning och söka avsättning för dessa specialprodukter på världsmarknaden. Det förefaller mig, att detta slags produktion icke lämpar sig för statsdrift, men att den dock är nödvändig såsom föregångare till stordriften, vilken rör sig på ett annat område. Däremot torde staten böra gå i spetsen för kraftkällornas utbyggnad och reglering samt för genomförande av en rationell skogsvård å de stora kronoskogarne i Norrland och i den nödiga utvecklingen av kommunikationerna, främst Inlandsbanan. Jag föreställer mig, att på dessa områden fullt tillräckligt svängrum skall finnas för den verksamhet från statens sida, som kan förväntas, tills tiden för inlösen av de stora malmfälten kommer, och därmed frågan om statslig stordrift på järnhanteringens område blir aktuell.

Jag hyser sålunda den uppfattningen, att enskilda böra få rätt att intill dess gruvlagstiftningen i sin helhet blir slutgiltigt ordnad, eftersöka och under vissa villkor, som helt trygga kronans rätt till såväl jordägare-

andelen som till inlösen även av inmutarens andel samt det allmännas intresse, att malmen blir förädlad inom landet, tillgodogöra sig malmfyndigheter å kronomark även inom Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län.

Koncessions- eller inmutningssystem.

Fyllas dessa villkor, så blir själva upplåtelseformen en sak av sekundär betydelse. Ett koncessionsförfarande, som ej tillförsäkrar upptäckaren företrädesrätt utan endast tar hänsyn till den sökande, som har de bästa resurserna, torde ej uppmuntra den enskilde att eftersöka malmfyndigheter och underlättar för övrigt i hög grad enskild monopolbildning. Men skall systemet åter byggas på upptäckares eller den förstkommandes företrädesrätt, då skiljer det sig i realiteten icke mycket från ett inmutningssystem, om däri stadgas motsvarande inskränkningar i malmens användning m. m. Inmutning har tvärtom bestämda fördelar även för jordägaren, som vid en koncessionering måste på förhand binda sig vid vissa villkor. Inmutaren får stå alla kostnader för malmens uppletande, undersökande och blottande för utmåls erhållande. Jordägaren kan när som helst, dock ej efter utmålsförrättningens avslutande, anmäla sig till deltagande i gruvarbetet, men kan, om han anser risken till förlust för stor underlåta att deltaga i några andra än försvarskostnader, vilket, då kronan själv är jordägare, ifall rätten att erlägga avgift enl. § 41 i gällande gruvestadga begagnas, icke vållar någon verklig utgift, enär denna avgift tillfaller kronan själv. Det hela blir således endast en bokföringsåtgärd. Uppstår vinst på malmbrytningen, äger jordägaren under en viss tid rätt att lösa till sig sin hälft av den brutna malmen, mot erläggande till inmutaren av på denna malm belöpande brytningskostnad. Vid förlust å brytningen kan inmutaren, om jordägaren ej gått med på densamma, ej utkräva något bidrag till kostnaderna av denne, utan har endast att hålla sig till den brutna malmen. Jordägaren behöver således aldrig riskera någon förlust, men har dock sin rätt till vinst, ifall sådan uppstår, alldeles obeskuren. En sådan ställning vore för staten mycket förmånligare än den, som den nuvarande arrendelagstiftningen av år 1899 innefattar. Nu har visserligen uti kungl. prop. till 1898 års riksdag om ändrad lydelse av vissa paragrafer i gällande gruvestadga av föredragande departementschefen, statsrådet von Krusenstjerna, ett sådant förfarande, som även under ärendets behandling ifrågasatts, betecknats såsom staten mindre värdigt, men i betraktande av den sedan dess betydligt minskade finkänsligheten hos tidsandan och då en statens »döda hand» över bergshanteringens utvecklingsmöjligheter ännu flera år framåt ger intryck av betydligt större brutalitet, tvekar jag ej att förorda en bestämmelse av ovan antydd innebörd. Det är för övrigt av fördel för staten att när som helst kunna, genom utnyttjande till fullo av sin jordägareandel, förskaffa sig malm, om nämligen anläggning av ett statens förädlingsverk skulle kunna ifrågakomma, och malm från

annat håll ej kan fördelaktigt erhållas. Av samma skäl torde staten böra förbehålla sig inlösningsrätt efter vissa år till även inmutareandelen uti ifrågakommande fyndigheter.

Förädlingstvång.

I kungl. prop. nr 119 till 1909 års riksdag anföres beträffande det föreslagna förbudet att utan Konungens tillstånd exportera järnmalm följande: »Enligt förslaget skall tillståndshavaren i allmänhet äga att tillgodogöra sig alla inom fyndigheten förekommande mineral. I fråga om sättet för tillgodogörandet kan dock, i ett viktigt avseende, hans rätt bliva inskränkt. Redan för närvarande äro, särskilt inom Norrbottens län, så rika järnmalmsfyndigheter kända och föremål för exploatering, att det synes med fog kunna dragas i betänkande, huruvida uppkomsten av flera dylika företag kan vara för landet obetingat gagnelig. Att förbjuda upptagandet på kronojord av nya gruvor, innehållande järnmalm, torde dock av flera skäl icke vara att förorda. Kan malmen tillgodogöras av den inhemska förädlingsindustrien, synes ett sådant förbud sakna berättigande. Och brytande av järnmalm för export lärer ej heller alltid böra förhindras, exempelvis icke då gruva, som innehåller järnmalm, men vars egentliga värde ligger i annan malmförekomst, kan med fördel bearbetas, endast om järnmalmen tillika brytes, eller då tillåtelse att exportera finnes kunna i en trakt av landet, där bergshanteringen ligger nere, bidraga till denna närings uppsving. Då sålunda frågan om tillgodogörande av järnmalmsfyndigheter synes ställa sig helt olika under skilda förhållanden, hava de antydda betänkligheterna mot upptagande av nya järngruvor ansetts kunna bäst vinna beaktande, om åt Konungen lämnas befogenhet att vid gruvdriftstillstånds meddelande föreskriva, det järnmalm, som ur den upplåtna fyndigheten vinnes, icke, eller allenast i viss omfattning, må såsom råvara exporteras ur landet. En bestämmelse härom har fördenskull inrymts i förslaget.»

Ordalydelsen av denna bestämmelse, som fanns intagen i sista stycket av § 23 i förslaget, var följande:

»Konungen äger dock vid gruvdriftstillståndets meddelande föreskriva, att järnmalm, som ur fyndigheten vinnes, icke, eller allenast i viss omfattning, må såsom råvara exporteras ur landet.»

De under tiden efter 1909 gjorda betydande framstegen på metallurgins område samt fin-anrikningens utveckling torde numera högst betydligt ha utvidgat möjligheterna även för fattiga och orena järnmalmers förädling inom landet till kvalitetsjärn. Likaså kan man vänta, att de helt visst flera år framåt bestående extraordinära höga järnpriserna skola möjliggöra en starkt ökad förädling, något som dock icke utesluter möjligheten, att högre malmpriser kunna erhållas vid export, än vad den in-

hemska industrien kan betala. Likväl kan man ju tänka sig möjligheten av att i vissa fall förädling icke kan komma till stånd beträffande alla kvaliteter av den malm, som kan behöva brytas i ett sammanhang (ex. Luossavaara). Det torde därför vara nödvändigt att åt Kungl. Maj:t överlämna att i sådana fall bevilja viss exportlicens, dock anser jag icke en eventuellt högre nettovinst på export böra få utgöra skäl för ett sådant tillstånd. Vid ett sådant beviljande torde i allmänhet, om det har större omfattning, böra förknippas uppgörelse om statsinlösen av vederbörande gruva.

Bestämmelsen om förädlingstvång bör givetvis gälla alla inmutningsbara mineral, då vi hava proportionsvis mycket mindre tillgång på andra sådana än på järnmalm och numera knappast några torde finnas som ej lämpa sig för förädling inom landet.

Om det lagtekniskt lämpligaste sättet att införa här avhandlade bestämmelser vågar jag ej yttra mig, men förmodar att inga större svårigheter skola uppstå härvidlag, än beträffande undantaget år 1889 om förbud för utmålsläggning å kronomark eller nuvarande tillfälliga inmutningsförbud. Om bestämmelserna endast skulle bliva gällande viss tid, t. ex. från den 1 oktober 1916, då lagen om inskränkning i inmutningsrätten i de tre nordligaste länen förfaller, till slutet av år 1917 — varefter förbudet åter kunde införas om ej den nya gruvlagstiftningen då vore klar — så skulle ej någon skada uppstå. Därigenom skulle nämligen de, som dessförinnan gjort inmutningar, tvingas att utföra malmblottning och söka utmål, varigenom en hel del jobberi med uttagande av nya mutsedlar i stället för försvarsarbete skulle kunna omöjliggöras.

I fall en lösning av frågan, på den väg jag här föreslagit, likväl skulle anses olämplig, finnes ju ett annat sätt. Riksdagen får sig årligen förelagt ett förslag om rätt för Kungl. Maj:t under ett år framåt att till enskilda upplåta bearbetandet av *icke* inmutningsbara mineralfyndigheter å kronojord. Om nu förbud mot inmutning å sådan mark i de tre nordligaste länen nödvändigt skall bestå, vore det ju en enkel sak att räkna sådana fyndigheter, som det icke är tillåtet att inmuta till icke inmutningsbara fyndigheter, som Kungl. Maj:t får rätt att genom koncession upplåta på villkor av den art, som jag här förut föreslagit. Jag vidhåller dock att ett sådant förfarande i alla hänseenden måste vara olämpligare än ett lösgivande av inmutningsrätten på angivna villkor. Huvudsaken är emellertid, att statens »döda hand» avlyftes, ty nu är rätta tiden för den svenska järnhanteringen att skjuta upp i växten. För övrigt kan ju framhållas nödvändigheten att, innan de påtänkta tvärbanornas sträckningar i övre Norrland fastslås, en malmletning av tillräcklig omfattning kommer till

stånd, så att icke alltför stora fel i placeringen av järnvägarna, »där inga malmer stryka fram», sedermera visa sig ha uppstått. Dessutom skulle en nyttig erfarenhet om de nu avhandlade bestämmelsernas verkningar vinnas till förmån såväl för den blivande gruvlagstiftningen för hela landet som för kronan, när om några år de 1902 och åren närmast därefter uppgjorda arrendekontrakten å kronans jordägareandel i gruva utlöpa, de flesta och viktigaste redan år 1921, och kronan har att på nytt fatta ståndpunkt i fråga om begagnandet av sin jordägareandel.

För den händelse någon vidare utveckling av mina här framförda synpunkter skulle befinnas önsklig, anhåller jag att få lämna sådan till vederbörande utskott.

Under åberopande av vad jag här anfört och i förhoppning att Kungl. Maj:t måtte, i avvaktan på frågans lösning i hela dess omfattning, om möjligt redan för innevarande riksdag framlägga förslag till provisoriska bestämmelser för nämnda syftens vinnande beträffande tillgodogörandet av inmutningsbara malmfyndigheter å kronomark inom Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län, varigenom det sedan 1902 årligen förnyade förbudet mot inmutning av sådana malmfyndigheter kunde upphöra och malmtillgång för ökad förädling inom landet kunde erhållas, får jag således hemställa,

att riksdagen måtte besluta i skrivelse hos Kungl. Maj:t anhålla,

att vid den blivande utredningen om en slutgiltig lösning av frågan om malmfyndigheters tillgodogörande största vikt måtte läggas därpå, att malmerna förädlas inom landet, samtidigt med att statens rätt som jordägare och intressent i övrigt fullt tillgodoses.

Stockholm den 5 februari 1916.

N. A:son Berg i Munkfors.